

Комісії Трудового Конгресу України (1919 р.): формування та діяльність

Революційний представницький орган — Трудовий Конгрес України (далі — ТКУ або Конгрес), який був скликаний після повалення режиму Павла Скоропадського відіграв важливу роль у відновленні Української Народної Республіки. ТКУ ратифікував Акти об'єднання УНР і ЗУНР й, ухваливши Закон про тимчасову владу, легітимізував правління Директорії. Конгрес був змушений перервати свої пленарні засідання внаслідок більшовицького наступу на Київ. В історіографії української революції розглядається виключно «київський» етап діяльності ТКУ¹. Натомість про подальший політико-правовий статус цього представницького органу, державну діяльність та долю його депутатів відомо небагато.

Грунтовніше дослідження історії діяльності ТКУ є важливим з точки зору узагальнення традицій українського парламентаризму в добу Української революції. У статті спробуємо розглянути діяльність комісій ТКУ та їх роль у функціонуванні системи влади в УНР у 1919 р. Джерелами до вивчення питання є окремий архівний фонд Культурно-просвітницької комісії в Центральному державному архіві вищих органів України², пе-

¹ Див. наприклад: Нариси історії української революції 1917–1921 років / Ред. кол.: В.А. Смолій (голова), Г.В. Боряк, В.Ф. Верстюк та ін. / НАН України. Інститут історії України. — Кн. 2. — К.: НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України», 2012. — С. 15–17.

² ЦДАВОУ, ф. 3643 (Культурно-просвітна комісія Трудового Конгресу УНР, м. Вінниця), оп. 1, спр. 1 (Проекти законів петлюрівської Ради Міністрів про тимчасові штати українських духовних консисторій, про асигнування на боротьбу з хворобами, утримання початкових шкіл та

ріодика революційної доби, спогади українських діячів та спеціальна наукова розвідка Степана Сірополка³.

У другому пункті ухваленого ТКУ 28 січня 1919 р. «Закону про тимчасову владу в У. Н. Р.» йшлося: «Зважаючи на загрожуєчи внутрішнє й зовнішнє положення нашої Республіки, засідання свої припинити, виділивши зі свого складу комісії з законодавчими і контрольними функціями, які мають розробити законопроекти для слідуєчої сесії Трудового Конгресу, а також допомагати Правительству в оздоровленні адміністративного апарату всеї республіки від контрреволюційних і антидержавних елементів. Повинні бути утворені комісії: 1. По Обороні держави; 2. Земельна; 3. Бюджетова; 4. Закордонних Справ; 5. Харчових Справ і 6. Культурно-Освітня.

Склад комісій укладається шляхом виборів на підставі пропорційного представництва від усіх фракцій Конгресу — 1 представник від 15 членів Конгресу. Поділ по окремих комісіях і вироблення порядку робіт встановлюється на спільних зборах всіх обраних до комісій депутатів»⁴.

Сергій Єфремов писав, що роль комісій ТКУ «обмежується виготованням законопроектів до дальших сесій Конгресу»⁵.

охорону пам'ятників церковної старовини та листування з міністерствами по цим питанням).

³ *Сірополко С.* Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу (На основі архівних матеріалів) / Степан Сірополко // Альманах Дніпро / За редакцією Волод. Дорошенка. — Львів, 1939. — С. 59–63.

⁴ *Костів К.* Конституційні Акти відновленої Української Держави 1917–1919 років і їхня політично-державна якість. — Торонто, 1964. — С. 175; Трудовий конгрес. 28 січня // Нова Рада. — Київ, 1919. — 29 (16) січня. — № 20. — С. 3.

⁵ № 263. По Конгресі // *Єфремов С.* Публіцистика революційної доби (1917–1920 рр.). У двох томах. Т. 2. 9 травня 1918–30 травня 1920 рр. / Сергій Єфремов / Упоряд.: В. Верстюк (керівник), Г. Басара-Тилішак, В. Бойко, В. Скальський. К.: Дух і Літера, 2014. — С. 336–337.

Втім, слід додати, що комісії, окрім законопідготовчих, мали ще й контрольні функції⁶.

Список членів комісій, яких обрали фракції Конгресу, оголосили на останньому пленарному засіданні 28 січня 1919 р. Наступного дня о 11.00 відбулося загальне засідання членів комісій для організації та початку роботи⁷.

29 січня 1919 р. 30 депутатів обраних ТКУ розподілилися по 6 галузевих комісіях. До комісії оборони увійшли: Мацюк (голова), Сергій Бачинський, Осип Устіянович, Іван Калинович, Микола Любинський, Іван Паливода, Михайло Коломиєць, Василь Строменко, Голий.

Земельна комісія: Назар Петренко (голова), Бабій, Роман Яросевич, Петро Шекерик-Доників, Гриць Дувіряк, Юрій Лисан, Андрій Лещенко, Іван Паливода, Д. Сухенко, Осип Безпалько, Грузинець.

Бюджетна комісія: Чайківський (голова), Бабій, С. Бачинський, О. Безпалько, І. Косенко, Іоанікій Шимонович.

Комісія закордонних справ: С. Бачинський (голова); І. Калинович, І. Паливода, В. Стороженко, І. Шимонович, Р. Яросевич;

Харчова комісія: Мельник (голова), Блохін, Грузинець, Г. Дувіряк, І. Косенко, Ю. Лисан, Д. Сухенко, О. Устіянович, П. Шекерик-Доників,

Культурно-просвітня комісія: Євген Вировий (голова), Андрій Лещенко (заступник «товариш» голови), І. Калинович (секретар), Іларіон Коваленко, Михайло Коломиєць, Петро Куцяк (Чалий), Ю. Лисан, Микола Любинський, Трешевський, і П. Шекерик-Доників⁸.

⁶ Сірополко С. Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 59–63.

⁷ Трудовий конгрес. 28-го січня // Нова Рада. — 1919. 30 (17) січня. — № 21. — С. 3.

⁸ Комісії Трудов. Конгресу // Нове Життя. — Станиславів, 1919. — 1 марта. — Ч. 48. С. 2; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Ч. I: Центральна рада — Гетьманщина — Директорія / Ісаак Мазепа. —

Налічуємо в складі комісії восьмеро депутатів від ЗУНР. Гриць Дувіряк, Іван Калинович, Тимотей Старух, Осип Устіянович, Петро Шекерик-Доників та Роман Яросевич представляли Галичину; Осип Безпалько та Юрій Лисан — Буковину.

Евакуація українського керівництва з Києва розпочалася ще під час роботи ТКУ — 27 січня 1919 р.⁹ Після завершення пленарного засідання більшість делегатів Конгресу виїхали з Києва спеціальним потягом. В українській столиці на деякий час залишилася працювати Президія ТКУ, як постійно діюча інституція, комісії, та ті депутати, котрі мешкали в місцевостях, захоплених на той час більшовиками¹⁰.

Відомо, що до Президії ТКУ увійшли наддніпрянець Дмитро Одрин (УПС-Р) та галичани Семен Вітик (УСДП) і Тимотей Старух (УНДП); до Секретаріату — Сергій Бачинський (УПС-Р, Селянська Спілка), Віктор Злотчанський (УСДРП), Ісаак Биск російський соціал-демократ, Л. Гаврилюк (російський соціаліст-революціонер) та С. Воропай (соціаліст-самостійник). Втім, фактично, на всіх засіданнях пленарної сесії у Києві головував соціал-демократ С. Вітик¹¹. Президія ТКУ відала фінансовими справами Конгресу, працювала разом з комісіями й повинна

[Мюнхен]: Прометей, 1950. — С. 97; *Сірополко С.* Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 60. Ісаак Мазепа та станиславівський часопис, з незначними розбіжностями, вказують головно прізвища членів комісії, рідше — ініціал імені. Окремі імена встановлено за іншими джерелами — *О.П.*

⁹ *Завадський В.* Евакуаційний профіль / Віктор Завадський // Календар-Альманах Дніпро на звичайний рік 1929. Річник VI-й. Львів: Накладом Українського Товариства допомоги емігрантам з Великої України, 1928. — С. 59.

¹⁰ Трудовий Конгрес. В комісіях Трудового Конгресу // Республіканські Вісти. — Вінниця, 1919. — 2-го лютого. — Ч. 50. — С. 2.

¹¹ *М. Ч.* Десять днів у Києві в січні 1919 р. Спомини з Трудового Конгресу / Микола Чубатий // Літопис Червоної Калини. — Львів, 1931. — Ч. 6. — С. 4; Трудовий Конгрес 1919 // Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні / Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. — Львів, 2000. — Т. 9. — С. 3271.

була, за сприятливих умов, скликати в порозумінню з урядом другу сесію ТКУ, а перед тим наради його членів¹². Згідно архівних матеріалів, ще 4 лютого 1919 р. Президія діяла в Києві¹³, й незабаром разом з урядом переїхала до Вінниці, яка ненадовго стала центром українського політичного життя¹⁴. Сюди ж перебралися й члени комісії.

4 лютого 1919 р. С. Бачинський («Президент») та В. Злотчянський («Секретар») від імені Президії ТКУ письмово звернулася до голови Культурно-просвітньої комісії з проханням протягом доби надати до канцелярії наступну інформацію: склад комісії (список членів); місце засідань; дні і години проведення засідань¹⁵.

Керівництво УПС-Р 9 лютого 1919 р. ухвалило спеціальну резолюцію щодо участі членів партії в комісіях ТКУ. Резолюція відзначала, що есери можуть залишатися на своїх місцях «для контрольної і законопідготовчої роботи». Однак членам комісії від УПС-Р не дозволялося займатися політичною роботою і виступати з відповідальними заявами політичного змісту¹⁶. У Вінниці кілька членів комісії були відізовані Центральними Комітетами своїх партій¹⁷.

Комісії ТКУ в ширшому складі у Вінниці найбільш працювали інтенсивно, розглядаючи представлені міністерствами законопроекти¹⁸. Сюди приїхало близько двадцяти членів комі-

¹² В Трудовому Конгресі // Українське Слово. — [Кам'янець-Подільський], 1919. — 31 липня. — Ч. 5. — С. 3.

¹³ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 4.

¹⁴ Мазена І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. — Ч. I. — С. 96.

¹⁵ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 4.

¹⁶ З партійного життя. Резолюція відносно членів партії в комісіях Трудового Конгресу // Трудова Республіка. — Вінниця, 1919. — 13 лютого. — № 13. — С. 4.

¹⁷ В Трудовому Конгресі // Українське Слово. 1919. — 31 липня. — Ч. 5. — С. 3.

¹⁸ Іван М-ий. Конгрес Трудового Народу України // Україна. — [Кам'янець-Подільський], 1919. — 15(2)–16(3) листопада. — Ч. 91. — С. 12.

сій¹⁹. Засідання відбувалися у непристосованих умовах — у залізничних вагонах.

Під час роботи ТКУ в Києві парламентарії погодилися, що, за існуючих обставин, Україна потребує не Установчих Зборів, а ефективно діючого законодавчого органу. Спеціальна підкомісія займалася підготовкою положення про вибори до «Всенародного парламенту Великої Соборної Української Національної Республіки». Вибори передбачалося оголосити після другої сесії ТКУ. На цій же сесії планувалося ухвалити низку законопроектів, які почали готувати комісії Конгресу²⁰. На підготовку відповідних законопроектів до другої сесії комісіям надали близько місяця часу. Кожна комісія мала автономно працювати в сфері своєї компетенції. Об'єднані зібрання всіх комісій планували провадити у виключних випадках²¹.

Найбільше відомо про діяльність Культурно-освітньої комісії ТКУ. Її компетенція поширювалася на центральні та місцеві органи Міністерства освіти, Міністерства культів, Міністерства здоров'я і опікування, Головного управління преси та інформації й на просвітні відділи Міністерства військових справ, Міністерства шляхів і Міністерства земельних справ²².

Перше засідання комісії відбулося 30 січня у Києві — останнє 10 березня 1919 р. Згідно документів, з 1 лютого по 1 березня 1919 р. відбулося 20 засідань комісії, на яких розглянули 67 питань. Розподіл цих питань, згідно компетенції міністерств, мав такий вигляд: Міністерство освіти — 41 питання; Управління преси — 5; Міністерство здоров'я — 3; Міністерство земельних справ — 1; решта розглянутих питань — кваліфі-

¹⁹ *Мазена І.* Україна в огні й бурі революції 1917–1921. — Ч. I. — С. 97.

²⁰ Трудовий Конгрес. Всенародний парламент У. Н. Р. // Республіканські Вісти. 1919. — 2-го лютого. — Ч. 50. — С. 2.

²¹ Трудовий Конгрес. В комісіях Трудового Конгресу // Там само.

²² *Сірополко С.* Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 60.

ковані як «різні»²³. Подібним чином комісія розглянула представлені міністерствами законопроекти: Міністерство культури — 3; Міністерства преси — 2; Міністерства освіти — 1; Міністерства здоров'я — 1²⁴.

На першому засіданні було присутні шестеро членів комісії з десяти. Усі подальші засідання відбувалися в присутності трьох, або двох членів: голови Євгена Вирового та секретаря Іларіона Коваленка. Галичанин Іван Калинович, якого обрали секретарем незабаром після першого засідання виїхав на територію ЗУНР. Андрій Лещенко залишився в окупованому більшовиками Києві, а окремі члени комісії, зокрема, Микола Любинський, попросту саботували її роботу²⁵. Серед документів є заява Петра Куцяка з Ольгопіля, який прохав комісію надати йому відпустку на кілька днів, у зв'язку його поїздкою на Поділля для «ліквідації службових справ і відчиту перед виборцями»²⁶. 30 січня 1919 р. до комісії звернулася листом Управа Центрального українського кооперативного комітету (А. Литвиненко, Ол. Ночвин) з пропозицією включити до складу комісії своїх представників²⁷. Немає інформації, чи це було здійснено.

На своїх перших зборах члени комісії обговорили питання законотворчої процедури. Депутати намагалися з'ясувати як повинні готуватися законопроекти, які подавали міністерства на ухвалу Директорії. Було незрозумілим — чи комісії повинні розглядати законопроекти після ухвалення Директорією і з своїми зауваженнями представляти на затвердження ТКУ, чи документи мали розглядатися комісіями, ще до ухвали Директорії. Вважаючи це питання принциповим, яке повинно цікавити

²³ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 58.

²⁴ Там само, арк. 44, 58.

²⁵ *Сірополко С.* Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 60.

²⁶ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 3.

²⁷ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

усі комісії, Культурно-просвітня комісія у письмовому вигляді передала на розгляд Пленуму всіх комісій і Президії Конгресу²⁸.

На першому засіданні комісія ухвалила звернення до Міністерства освіти з проханням подати звіт про свою діяльність та стан освіти в Україні. Вищі посадовці міністерства, серед них заступники міністра Ю. Щириця та П. Холодний не раз брали участь у засіданнях комісії. У роботі комісій брали участь і представники учительських організацій. На п'ятому засіданні 9 лютого 1919 р. у Вінниці, були представники від учительських спілок: С. Русова (Всеукраїнська Учительська Спілка), Озерянський (Подільська Учительська Спілка) та Богуславський (Вінницька Учительська Спілка)²⁹. Софія Русова з цього приводу згадувала, що у лютому–березні 1919 р. вона працювала в Міністерстві освіти, апарат якого на початку березня переїхав з Вінниці до Кам'янка на Поділлі, а наприкінці березня був евакуйований до Рівного³⁰.

22 лютого 1919 р. Культурно-просвітня комісія отримала на розгляд 20 законопроектів. Серед них: «Про перехід з вищої початкової школи і вищої початкової школи до відповідних класів існуючих середніх шкіл»; «Про відміну іспитів при з російської мови при вступі до середніх шкіл, скасування обов'язкового викладання по всіх школах, класах та курсах російської мови, літератури, історії та географії та запровадження обов'язкових іспитів з української мови, літератури, історії та географії»; «Про гімназії (курси) для дорослих з українською мовою викладання»; «Про встановлення особливих комісій при державних університетах для проведення іспитів»; «Про деякі зміни в службових правах вчителів середніх шкіл»; «Про штати бурс при українських хлоп'ячих та дівочих середніх школах»;

²⁸ Там само, арк. 4.

²⁹ *Сірополко С.* Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 60.

³⁰ *Русова С.* Мої спомини / Софія Русова. — Львів: Видавнича кооператива «Хортиця», 1937. — С. 219–221

«Про перетворення кадетських корпусів»; «Про наділення шкіл землею»; «Про відкриття вищих комерційних шкіл в Києві, Одесі та Кам'янці» тощо³¹.

Відомо, що у затверженому Директорією Законі від 24 лютого 1919 р. «Про управління освітою в Українській народній Республіці» були враховані усі поправки Культурно-просвітньої комісії³². Слід зауважити, що за питання освіти у складі Директорії відповідав Федір Швець³³.

До комісії зверталися з місць працівники освіти. Серед документів комісії зберігся лист, вчителя Першої семінарії у Вінниці Івана Пилиповича Филипчак^{*}. У листі педагога йшлося: «Прохання. Працюю над складанням шкільних українських книжок. Першу часть Історії укр[аїнської] літератури віддав проф. Сушицькому для друку. Складаю часть II, котру думаю скінчити при кінці квітня. Нестає мені паперу, сам при теперішніх моїх способностях не можу накупити. Прошу о підмогу натурою (папером і перами). Єсли дістану п'ятилітні додатки віддам з подякою»³⁴.

13 лютого 1919 р. Міністерство культів надіслало на розгляд Культурно-просвітньої комісії копію законопроекту «Про тимчасові штати українських православних Духовних Консисторій»³⁵.

Три засідання комісія присвятила розгляду діяльності Головного управління преси та інформації (керівник — галичанин Осип Назарук), головним чином діяльності Інформаційного

³¹ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 40–40 зв.

³² *Сірополко С.* Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 61.

³³ *Русова С.* Мої спомини. — С. 220.

* Филипчак Іван (1871–1945) педагог і письменник, громадський діяч в Галичині. Співзасновник музею «Самбірщина», автор праць з історії українського шкільництва першої половини XIX ст.

³⁴ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 56.

³⁵ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 15.

Бюро та його філій на місцях. Критикуючи діяльність останнього, члени комісії вказали, що У Бюро відсутня програма діяльності, а філії підтримують зв'язків з центральним органом й не координують своєї діяльності з місцевими культурно-освітніми організаціями та органами місцевого самоврядування. Комісія звернула увагу на брак інформації про Україну за кордоном. Унаслідок, 24 лютого 1919 р. на розгляд комісії був поданий законопроект Головного управління преси та інформації про утворення Закордонного відділу управління в Берні й філій у 17 європейських столицях³⁶.

На двох засіданнях з представником Міністерства земельних справ, комісія з'ясувала, що останнє не має плану діяльності й не володіє інформацією про кількість сільсько-господарських шкіл. Стан таких шкіл комісія кваліфікувала, як безпорадний — шкіл мало, середніх хліборобських лише дві. Діти вступають у них неохоче, бо після завершення навчання, не можуть як слід використати набуті у цих школах знання³⁷.

Не усі міністерства погоджували законопроекти з галузевими комісіями. 26 лютого 1919 р. Культурно-просвітня комісія письмово звернулася до Президії, повідомивши, що «деякі Міністерства, не зважаючи на розпорядження Директорії, подають свої законопроекти до Ради Міністрів, обминаючи відповідні Комісії Трудового Конгресу»³⁸. Тому комісія пропонувала Президії ТКУ звернути увагу Директорії і усіх комісій на цей факт, запропонувавши останнім, відхиляти усі закони, які не пройшли відповідної процедури³⁹. Наступного дня Президія відповіла Культурно-просвітній комісії листом, в якому прохала конкретизувати наведену інформацію⁴⁰.

³⁶ Сірополко С. Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 62.

³⁷ Там само. — С. 62.

³⁸ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 49.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само. — Арк. 50.

Культурно-освітня комісія виступила з ініціативою у своїй галузі. Зокрема за зверненням комісії Рада Народних Міністрів ухвалила призначити 150 000 карбованців на допомогу школам міста Проскурова, які стали жертвами єврейського погрому, й звільнити їх від оплати на навчання у другому півріччі 1919/20 навчального року⁴¹.

С. Сірополко проаналізувавши протоколи Культурно-просвітньої комісії, зауважив, що вона брала на себе й виконавчі функції. Цей факт він пояснив тим, що у той час на місцях бракувало відповідних людей для вирішення того чи іншого питання. Зокрема, на засіданні 8 лютого членові комісії І. Коваленкові доручили здійснити ревізію шкіл у Вінниці та Жмеринці й подати комісії інформацію про стан педагогічної роботи й, зокрема, національного виховання. На засіданні 11 лютого І. Коваленко доповів, що національне виховання у навчальних закладах, які він відвідав, не є на відповідному рівні⁴². 10 березня 1919 р. Комісія ухвалила рішення надрукувати популярне видання поезій Шевченка для безплатного укомплектування усіх народних шкіл, бібліотек та читалень⁴³. Усього за даними С. Сірополка відбулося близько 25 засідань комісії⁴⁴.

Члени Культурно-просвітньої комісії діяли й поза нею. 16 лютого вони брали участь у нараді відносно штатів середніх шкіл; 23 лютого готували інструкцію щодо іспитів на учительське звання; 28 лютого брали участь у нараді представників Інформбюро УНР. За лютий 1919 р. відвідали два вищих навчальних заклади, початкову школу та залізничну школу (20 лютого); 26 лютого відвідали Першу і Другу вчительські семінарії⁴⁵.

⁴¹ Сірополко С. Діяльність Культурно-освітньої Комісії Трудового Конгресу. — С. 62.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. — С. 62.

⁴⁴ Там само. — С. 60, 63.

⁴⁵ ЦДАВОУ, ф. 3643, оп. 1, спр. 1, арк. 58.

На початках праці комісії уряд намагався сприяти їх роботі. У другій половині лютого 1919 р. Канцелярія Міністерства внутрішніх справ УНР повідомила Президію ТКУ, що представники цивільної влади на місцях отримали розпорядження, щоб вони і підлеглі їм органи допомагали членам ТКУ в їхній політичній діяльності⁴⁶. Діяльність робочих структур була підтримана фінансово. 3 березня 1919 р. Директорія затвердила ухвалений Радою Народних Міністрів «Постанову про асигнування в розпорядження Президії Трудового Конгресу з коштів Державної Скарбниці 503.600 гривень». Постановою було встановлено добову платню членам Президії та комісій ТКУ у розмірі 50 карбованців на добу; надання одноразової допомоги у розмірі 1000 карбованців тим родинам вказаних членів ТКУ, котрі за політичних обставин не мали змоги повернутися в місцевості зайняти ворогом. У випадку, коли член Конгресу працював на урядовій посаді, він мав отримувати добові в тому місці роботи, де їх розмір був вищий. Кошти мали видаватися що два тижні за здійснену працю. Постановою ухвалено штати персоналу канцелярії Президії та комісій. У Канцелярії ТКУ встановлювалися такі посади: діловод (платня 1800 грн місячно); машиністка (1200 грн) та кур'єр (600 грн). Для комісій ТКУ утворювалася окрема спільна Канцелярія, де мали працювати 7 діловодів та 7 машиністок з відповідною місячною платнею⁴⁷. Відповідно до потреб фінансування роботи вказаних установ, з коштів Державної скарбниці УНР було асигновано в розпорядження Президії 503600 грн в рахунок кошторису ТКУ⁴⁸.

Постанова від 9 квітня 1919 р. поширила чинність Закону від 10 лютого того ж року «Про видачу добових грошей спів-

⁴⁶ Там само, арк. 46 зв.

⁴⁷ Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. — Кам'янець-на-Поділля, 1919. — 4-го травня. — Вип. 18. — С. 128.

⁴⁸ Там само.

робітникам державних установ на випадок евакуації» на членів Президії та комісій ТКУ й на службовців цих установ. Відповідно до цієї постанови до платні додавалися добові кошти в розмірі 40 гривень для вказаних депутатів й працівників ТКУ. По 30 карбованців добових мали отримувати діловоди канцелярій; по 20 — машиністки й кур'єри, Ті члени Президії та комісій ТКУ, які одночасно працювали на інших державних посадах, добові («евакуаційні» — *О.П.*) кошти мали отримувати тільки на тій посаді, на якій оклад добової платні був вищим⁴⁹.

Перервала роботу комісій ТКУ у Вінниці евакуація звідси уряду. Спочатку евакуацію призначено на 23 лютого 1919 р., незабаром перенесли на 5 березня того ж року. Віктор Завадський згадував: «Евакуація з Вінниці провадилася в найтяжчих умовах серед здеморалізованого відступом війська; нікому не було відомо, куди можна евакууватися, і тільки в Жмеринці, в салон-вагоні, Рада Міністрів вирішила остаточно їхати до Кам'янця.

Залізничники, чекаючи на большевиків, ставилися неприхильно до української влади, саботували її і не можна навіть було розшукати механіків для паротягів; довелося ужити підкупу і за великі гроші спокусити де-кількох механіків, які потім увесь час їздили з евакуаційними валками»⁵⁰.

Робота комісії поновилася, щойно після переїзду уряду до Рівного й утворення кабінету Бориса Мартоса⁵¹. Як стверджував І. Мазепа, до Рівного дісталася восьмеро членів комісій. Решта ухилилися від роботи в комісіях⁵². Симон Петлюра, намагаючись дійти до консолідації політичних сил УНР, радив соціалістам-самостійникам порозумітися з членами Комісій ТКУ в

⁴⁹ Вістник Державних Законів для всіх земель Української Народньої Республіки. 1919. — 26 серпня. — Вип. 33. — С. 252.

⁵⁰ *Завадський В.* Евакуаційний профіль. — С. 59.

⁵¹ *Іван М-ий.* Конгрес Трудового Народу України. — С. 12.

⁵² *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції 1917–1921. — Ч. I. — С. 160.

справі включення до складу Директорії одного представника від їхньої партії⁵³. І. Мазепа та І. Лизанівський у розмові з Петлюрою відповіли, що «комісіям Трудового Конгресу не надаємо значіння — вони не законодавні органи»⁵⁴. Втім не заперечували, щоб Директорія скликала Державну нараду за участю тих же членів комісій.

Така нарада за участю представників від українських політичних партій, членів ТКУ та Директорії (С. Петлюра, А. Макаренко та О. Андрієвський) відбулася 5 квітня 1919 р. Обговорювали закордонну політику УНР. Від комісій Конгресу на нараді виступив професор географії І. Шимонович, який заявив, що закордонна політика Директорії повинна залишатися без змін⁵⁵. Однак С. Петлюра та А. Макаренко погодившись, що переговори з Антантою треба довести до кінця, все ж схилилися до потреби утворення нового соціалістичного уряду⁵⁶.

Зі спогадів І. Мазепа випливає, що він негативно оцінював небажання членів комісій ТКУ змінити уряд і персональний склад Директорії. Згадуючи ті події, автор відзначив: «Нарешті комісії Трудового Конгресу зовсім розпоршилися і втратили своє політичне значіння»⁵⁷.

Упереджене твердження І. Мазепа спростовують наступні факти. Коли наприкінці червня 1919 р. ряд депутатів Конгресу прибули до Кам'янця на Поділлі, Президія за бажанням окремих членів комісій скликала збори членів ТКУ погодивши їх з Директорією та урядом⁵⁸. З преси відомо, що таких нарад, на яких слухали урядовців та звіти окремих комісій, відбулося дві.

⁵³ Мазепа І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. — Ч. I. — С. 159–160.

⁵⁴ Там само. — С. 160.

Там само. — С. 160–161.

⁵⁶ Там само. — С. 162.

⁵⁷ Там само. — С. 166.

⁵⁸ В справі Трудового Конгресу // Визволення. — [Кам'янець-Подільський], 1919. — 15-го Липня. — № 20. — С. 2.

Перша ширша нарада всіх членів ТКУ, які змогли прибути до Кам'янця з територій підконтрольних уряду УНР тривала від 6 липня до 11 липня 1919 р. Депутати з'ясовували ситуацію в Україні й способи допомоги уряду в його праці. На нарадах виступали окремі міністри зі звітами про роботу своїх міністерств. Зі звітами виступили також Президія ТКУ, Комісія закордонних справ і Бюджетна. Врешті на нараді заслухали дві резолюції. У першій, підготовленій УПС-Р і УСДП вимагалось розпуску усіх комісій ТКУ. Друга резолюція, яку запропонувала селянсько-соціалістична партія, навпаки, вимагала більш інтенсивної праці комісій та кращого ставлення до цих установ з боку уряду. Окрім того, уряду висловлювалися побажання щодо його реконструкції, вимагалась централізація військового керівництва та проведення реформи самоврядування. Формально жодна резолюція не була ухвалена, й голова зборів закрити нараду⁵⁹.

Друга нарада, яка тривала протягом 15–18 липня 1919 р. обговорювала виключно продовольче питання. У перший день заслухали звіт Симона Петлюри про стан постачання в армії. Наприкінці наради члени комісії ухвалили резолюцію в справі покращення організації постачання армії шляхом об'єднання усіх органів постачання в один, а також щодо заходів для забезпечення армії та населення хлібом до збору нового врожаю⁶⁰.

Щодо засідань окремих комісій, то з'ясувалось, що у Кам'янці тільки комісії Закордонних справ, Харчова та Бюджетна мали необхідний для проведення засідань кворум.

Бюджетна комісія, яка контролювала роботу Міністерства фінансів, Міністерства народного господарства і Державний контроль УНР, засідала у Кам'янці двічі на тиждень. Комісія обговорювала поточні законопроекти, питання валюти й, голов-

⁵⁹ В Трудовому Конгресі // Українське Слово. — 1919. — 31 липня. — Ч. 5. — С. 3; Трудовий Конгрес України // Воля. — Відень, 1919. — 2 серпн. — Т. 2. — Ч. 1. — С. 37.

⁶⁰ В Трудовому Конгресі // Українське Слово. — 1919. — 31 липня. — Ч. 5. — С. 3.

ним чином, питання державної монополії. Зокрема йшлося про монополію на цукор та тютюн. Окрім того обговорювалося питання щодо запровадження монополії на інші галузі народного господарства задля ефективного регулювання цін та запобігання спекуляції⁶¹.

Орган місцевого осередка УСДРП скептично оцінював роботу комісій, відзначивши: «Що більше вибрані конгресом комісії не виконали своїх функцій, не приготувив ані одного законопроекту»⁶². В результаті соціал-демократи фактично заблокували роботу ТКУ у Кам'янці. І. Мазепа зазначив, що комісії ТКУ у другій половині липня 1919 р. «формально припинили свою діяльність на неозначений час»⁶³.

Окрім комісії в Кам'янці продовжувала функціонувати Президія ТКУ. С. Вітика у 4 липня 1919 р. призначили міністром у справах Галичини⁶⁴, Відтак законодавчу ініціативу перебрати інші члени Президії ТКУ: С. Бачинський, В. Злотчанський та С. Воропай. 5 серпня 1919 р. Президія ТКУ, за їх підписами ухвалила резолюцію зі зверненням до Директорії, в якій сформулювала такі вимоги:

1. Чітко заявити, що український уряд буде далі стояти на суто демократичній платформі з виборністю усіх органів на підставі загального виборчого права і буде засуджувати всі явні, чи замасковані форми радянської влади;

2. негайно видати декларацію про скликання в найближчим часом Всеукраїнського Парламенту, обраного на демократичній основі.

⁶¹ Там само.

⁶² В справі Трудового Конгресу // *Визволення*. — 1919. — 15-го Липня. — № 20. — С. 2.

⁶³ *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції 1917–1921. — Ч. II: Кам'янецька доба — Зимовий похід. 1951. — С. 85.

⁶⁴ Про обставини утворення міністерства див: *Павлишин О.* Євген Петрушевич (1863–1940). Ілюстрований біографічний нарис / Олег Павлишин. — Львів: Манускрипт–Львів, 2013. — С. 213.

3. Негайно утворити Кабінет Оборони Республіки⁶⁵.

Наполегливість В. Злотчанського у справі продовження роботи комісії ТКУ й критична позиція щодо уряду була неприхильно сприйнята у керівництві УСДП. Центральний Комітет партії виключив його з партійних лав⁶⁶.

Втім, уряд не міг залишити поза увагою вимоги діячів ТКУ. 12 серпня 1919 р. Борис Мартос оголосив, що Рада Народних Міністрів готує проекти законів про вибори в Парламент УНР та про утворення на місцях реформованих органів самоврядування на основі всенародного, безпосереднього, рівного, таємного і пропорційного виборчого права⁶⁷. Законодавча комісія, яка була створена при Департаменті загальних справ, на засіданнях 30–31 серпня 1919 р. приступила до першого читання підготовленого законопроекту про Парламент УНР, якому б мали надати права Установчих Зборів. Тоді ж розглядався проект відповідного виборчого закону⁶⁸. Уряд запропонував також законопроект про адміністративний поділ України, в якому скасовувалися губернії та уїзди. Замість того Україна мала поділитися на землі. Зокрема — Підляшшя з центром у Бересті, Волинь з центром у Луцьку⁶⁹.

17 вересня 1919 р. у Кам'янці члени ТКУ на спільній нараді з представниками українських та неукраїнських політичних партій, громадських та професійних організацій ухвалили резолюцію про необхідність негайного скликання Передпарламенту УНР, який би мав існувати до скликання парламенту, або сесії

⁶⁵ Резолюція президії всеукраїнського трудового конгресу, що передана до Високої директорії У. Н. Р. 5-го серпня 1919 року // Трудова Громада. — 1919. — 7 серпня. — № 31. — С. 7.

⁶⁶ 3 життя партії // Визволення. — 1919. — 15-го серпня. — № 32. — С. 2.

⁶⁷ Від правительства Української Народної Республіки // Визволення. — 1919. — 15-го серпня. — № 32. — С. 1.

⁶⁸ Діяльність Правительства. Законопроект про Парлямент Української Народної Республіки // Україна. — 1919. — 31 серпня. — Ч. 18. — С. 4.

⁶⁹ Діяльність Уряду. Законопроект про поділ України на землі // Українське Слово. — 1919. — 3 серпня. — Ч. 8. — С. 2.

Трудового Конгресу⁷⁰. В резолюції було сказано, що Президія і члени комісії ТКУ мали б увійти у Передпарламент, як його рівноправні члени⁷¹.

У партійних середовищах продовжилася полеміка з приводу т. зв. трудового принципу. На зборах УПС-Р 11 листопада 1919 р. ухвалили домагатися від ЦК партії вирішити питання про організацію місцевої влади за «трудовим» принципом⁷². Такий підхід критикували соціал-демократи, вважаючи «трудо-вий» принцип «націоналістичною забавкою», яка суперечить демократії й спрямована, насамперед, проти неукраїнської буржуазії⁷³.

Не бажаючи втрачати ініціативу щодо утворення представницького органу Директорія 22 жовтня 1919 р. ухвалила скликати 25 жовтня т. зв. Першу Державну нараду, яка мала б обговорити ситуацію в Україні й з'ясувати стосунки поміж урядами Наддніпрянщини та Галичини⁷⁴.

У політичних середовищах в Кам'янці й далі продовжували дискутувати над питанням про скликання Передпарламенту чи Ради Республіки. Однак головним контраргументом, який висували противники цієї ідеї — була неможливість в тогочасних умовах забезпечити представництво від цілої України а не тільки Поділля⁷⁵.

⁷⁰ Хроніка. Нарada Членів Всеукраїнського Трудового Конгресу // Стрілець. — Кам'янець, 1919. — 22 вересня. — Ч. 72. — С. 2.

⁷¹ Мазена І. Україна в огні й бурі революції 1917–1921. — Ч. II. — С. 86.

⁷² Із партійного життя. Збори У.П.С.Р. // Народня Воля. — Кам'янець на Поділля, 1919. — 13 листопада нов. ст. / 31 жовтня ст. ст. — Ч. 14. — С. 2.

⁷³ За демократію // Визволення. — 1919. — 10-го Серпня. — № 30. — С. 1; Проти демагогії за демократію // Там само. — 13-го Серпня. — № 31. — С. 1.

⁷⁴ Про мету, хід та наслідки Державної наради див.: Павлишин О. Євген Петрушевич (1863–1940). — С. 228–230.

⁷⁵ Рада Республіки // Народня Воля. — Кам'янець на Поділля, 1919. — 31 жовтня нов. ст. / 18 жовтня ст. ст. — Ч. 4. — С. 1.

Врешті робочі органи ТКУ, за умов протидії С. Петлюри і його прихильників, припинили свою роботу. Втім питання юридичного статусу та перспектив діяльності ТКУ і його депутатів залишилося нерозв'язаним. Автор проурядового часопису «Україна» в річницю утворення Директорії відзначив: «А покищо фактичний стан такий, що Конгресу Трудового Народу України ніхто не визнає — ні уряд, ні впливові партії, не публична опінія — але юридично він існує, не маючи ніяких прав, ані впливу на державні справи. Уряд його не розпускає, не почуваючи мабуть за собою права до такого акту»⁷⁶.

* * *

Підсумовуючи, відзначимо, що Трудовий Конгрес України, припинивши пленарні засідання, продовжив свою роботу у форматі Президії та комісій. Останні в неповному складі розглядали законопроекти та намагалися контролювати діяльність уряду. Найбільш продуктивною виявилася робота Культурно-просвітньої комісії. Однак в обставинах, що склалися Директорія, маючи на меті зосередити усю повноту влади у своїх руках, була не зацікавлена у продовженні роботи комісій підтримці статусу ТКУ як верховного органу. Анонсуючи підготовку скликання інших форм представницької загально-української влади, уряд Директорії врешті узурпував владу. Комісії припинили діяльність, хоча статус ТКУ не був скасований.

⁷⁶ *Іван М-ий*. Конгрес Трудового Народу України. С. 12.